

Къде се намира *Dzheims Baouchur Blvd.* или за транслитерацията на
микротопонимите в едно популярно справочно издание

Популярното справочно издание, което ми попадна, представлява многофункционална дигитална карта. Тя съдържа карта на България и карта на София, в която е вписана в по-голям мащаб карта на центъра на столицата. Отстрани на двете карти има списъци с адреси и с телефони на Обединена българска банка в столицата и в страната. Издадена е от Card center – София и, ако съдим по рекламните надписи, е предназначена за туристи. Целият текст е на английски или транскрибиран с латиница. Полиграфическото изпълнение е великолепно.

Ползвателят изданието обаче би се затруднил при опита си да се ориентира по него из София. Такова впечатление се изгражда, ако се проследи начинът, по който са транслитерирани (за някои от случаите по-подходящо е да се напише „транслитерирани“!) топонимите.

Правилата за транслитерация на българската кирилица на латиница да посочени в Правописния речник на съвременния български книжовен език, Акад. изд. „Проф. М. Дринов“, 1995 (I изд. 1983) (по-нататък ПР'95), § 120. Те са основани на графемния принцип – за всяка българска буква е посочено съответствие от една или повече букви от латиницата. В някои случаи е зададена и дублетност. Този начин на транслитерация е задължителен „за означаване на собствени лични и географски имена...в географските карти и пътеводители“ (ПР'95, § 121, с. 100). Не всички букви от българското писмо са еднакво трудни за транслитерация. Затова ще се спра на начина, по който в картата на София от въпросното справочно издание и в придружаващия я списък с адреси са транслитерирани собствените имена, които съдържат по-особените случаи.

1. Случаи, в които ПР'95 кодифицира само един начин за транслитерация.

1.1. Букви за съгласни.

Буква *x* спада към по-особените случаи поради факта, че съответната буква *h* в латиницата в някои от европейските езици няма звукова стойност. В разглежданото справочно издание *x* не е последователно транслитерирана чрез *h*. В топонимите, които представляват лични имена, при някои приложения които са част от личното име и при топонимите съставни собствени имена, които представляват описателни названия на обекта, кодифицираният принцип е спазен. Например: *Zahari Stoyanov Blvd.*, *Stoyan Mihailovski*, *Hadzhi Dimitur Compl.*, *Souhata Reka Compl.*, *Hristofor Koloumb Blvd.*, *Andrei Saharov Blvd.*, *Ekzarh Yosif St.* При приложението *хан* обаче *x* последователно е транслитерирана с буквосъчетанието *kh*, срв. *Khan Kroum*, *Khan Asparouh*, *Khan Koubrat*. За такова решение няма никакви езикови основания. То издава некомпетентност и неспособност за прилагане на кодифицираната норма.

Буква *ц* според ПР'95 трябва да се предава с буква *c* на латиница. Това кодификаторско решение обаче не е съобразено с факта, че в латиница буква *c* има много различни звукови стойности, които са комбинаторно обусловени - в зависимост от звуковото обкръжение буква *c* звучи като /s/, /k/ и т. н. В

разглежданото издание *ц* последователно се транслитерира чрез буквосъчетанието *ts*. Срв. *Vrubnitsa Compl, Birimirtsy, Orlandovtsy Compl, Sveta Troitsa Compl, Tsar Simeon, Zhitnitsa, Tsar Boris III Blvd., Tsar Osvoboditel Blvd., Malashevtsy Compl, Tsar Ivan Asen II, Lozenets Compl, Dragan Tsankov, N. Y. Vaptsarov Blvd., Tsarigradsko shose Blvd., Prof. Tsvetan Lazarov*. Това решение, въпреки че е в разрез с кодифицираната норма, има сериозни лингвистични основания. Буква *ц* бележи специфична за българския език фонема, която не се среща в много други езици. Същевременно в езиците, които я имат, тази фонема е позиционно ограничена, за разлика от съответната фонема в български. При последователно предаване на *ц* чрез *с* от латиницата звученето на някои топоними при фонирването на записа им с латиница ще бъде различно от звученето им на български. Буквосъчетанието *ts* за предаване на *ц* осигурява при произнасяне звучене, близко до това в български език. Може би при тази буква е добре да се помисли за кодификация на транслитерацията, която да е съобразена не само със зрителното, а и със слуховото възприемане на топонимите. Още повече, че транслитерацията в географски карти и пътеводители трябва да осигурява и възможност за максимално близко до оригиналното произнасяне на топонимите с оглед на това, че на чужденците, ползващи тези справочници, неминуемо ще се наложи да попитат за дадено място и да произнесат съответния топоним.

1.2. Букви за гласни.

Буква *у* според кодифицираната норма на латиница се предава с буква *и*. Кодификаторското решение е уместно, защото буква *и* в повечето езици, служещи си с латиницата, има същата или близка звукова стойност до българското кирилско *у*. В разглежданото справочно издание обаче за голяма моя изненада установих, че буква *у* последователно се транслитерира с буквосъчетанието *ou*. Срв. *Souhodolska, Fakoulteta Compl, Ovcha koupel Blvd., Mara Bouneva, Nikola Moushanov Blvd., HIPODROUMA Compl*. (блокшрифтът тук и по-долу е от оригинала), *Stoudentski grad, Todorini koukli, Souhata Reka Compl, Letostroui, Redouta Compl, Kroum Popov, St. Naoum Blvd., A. Ouzounov, Drouzhba Compl, Goroublyane Compl, , Tri oushi, Damyan Grounev, Bouzloudzha, Toundzha, Oudovo, Tsar Samouil, Ivan Denkoglou, Solounska, Gourgoulyat, Ghoumerna*, и т. н. Тук едва ли е необходим коментар за това, как ще бъдат разчетени и произнесени при нужда тези топоними. Разбира се, неестествената транслитерация с *ou* е довела и до непоследователност. В някои случаи *у* е транслитерирана с *и*, срв. *Filip Kutev Str., Complex Druzhba, Kozlodui, Universiada Blvd*. Срещат се топоними, при които в едни случаи *у* е транслитерирана с *ou*, а в други с *и*, срв. *Maria Luiza Blvd.* и *Knyaginya Maria Louiza Blvd., Dondoukov Blvd.* и *Knyaz Al. Dondoukov, Gurko St.*, и *General Gourko*. Разликите се наблюдават между топонима, означен на картата, и същия топоним, посочен в списъка с адресите отстрани до картата.

Буква *ъ* според кодификацията трябва да се транслитерира с *а*, което има своите езикови основания. В разглеждания справочник обаче напълно неоснователно е проведена транслитерация с *и*. Срв. *Vrubnitsa Compl, Triugulnika Compl, Vuzkresenie Blvd, Purva Bulgarska Armia, Opulchenska, Yanko Sakuzov Blvd., Hadzhi Dimitur Compl, Cherni vruh Blvd., Iskursko shose, Krustyu Pastouhov Blvd., Kapitan Dimitur Spisarevski, Dimitur Peshev, Luvov most, Vuzrazhdane Sq., Suborna,*

Kurnigradska, Angel Kunchev. Тази практика би довела до недоразумения при необходимост от произнасяне на топонима. Неоснователността ѝ си проличава и в случаите на непоследователност, срв. *Narodno sabranie Sqr.* И тук се наблюдават разлики между изписването на топонима върху картата и в списъка с адреси, срв. *Okolovrusten put* и *Okolovrusten pat, Iskur, Beli Iskur* и *Complex gara Iskar.*

1.3. Други случаи.

1.3.1. Буква *u* и буква *ÿ*.

Според ПР'95 буква *u* се транслитерира с *i*, а буква *ÿ* с *j*. В рамките системата, предложена в речника, това е последователна кодификация. В разглеждания справочник обаче в нито един случай *ÿ* не е транслитерирана с *j*. Използвани са букви *i* и *y*. Същевременно за *u* също е използвана буква *I*.

При транслитерацията на *ÿ* царя пъстрота. В едни случаи тя се предава с *i*: *Lev Tolstoi Compl, Lazar Mihailov Blvd., Kozlodui, Doiran St., P. Slaveikov Blvd., Stoyan Mihailovski, Letostroui, Andrei Lyapchev Blvd., Andrei Saharov Blvd., Ivailo, Vladaiska, Sheinovo.* В други случаи *ÿ* се предава с *y*: *Gevgeliyski Compl, Georgi Sofiyski, P. Evtimiy Blvd., Peyo Yavorov Blvd., N. Y. Vaptsarov Blvd., A. Yordanov Blvd., Asen Yordanov Blvd., Sofroniy Vrachanski, Ekzarh Yosif St., Otets Paisiy, Dyakon Ignatiy, Yuriy Venelin.* Личи стремеж за позиционно разграничаване на двата начина на транскрипция, при което *y* се използва в случаите, в които е неестествена транслитерация на *ÿ* с *i* - в началото на думите и след буква *i* за *u*. Практиката при транслитерацията и на двете букви да се използва *i* в някои случаи води до еднакво изписване на различно звучащи топоними, срв. *Otets Paisiy* и: *Slaveikov Sq., Sheinovo, Ivailo.*

Наблюденията върху транслитерацията на *ÿ* в разглежданото издание говорят, че предложената от кодификатора норма не е приемлива за потребителя. Като се има предвид звуковата стойност на *j* в най-разпространените днес езици, които си служат с латиница, и особено в английския като съвременен *lingua franca*, практиката на справочника е разумна. В ПР'95 кодификаторът не използва буква *y* от латиницата в нито един случай на транслитерация. Може би е добре да се помисли за промяна на нормата и за уеднаквяване на транслитерацията на *ÿ* с *y*.

1.3.2. Буква *yo* и буква *ya*.

В ПР'95 тези две специфични за кирилицата букви са транслитерирани с *ju* и *ja* според приетата цялостна азбучна система. В разглеждания справочник това не е спазено. В съответствие с предпочитанията за транслитерация на *ÿ* с *y* тук латинската буква *y* също е използвана. Ето как изглеждат в транслитерацията топоними с *yo*: *Lyulin Compl, Kyustendil, Krustyu Pastouhov Blvd., Panagyurishte, Yuriy Venelin, Lyuben Karavelov.* Топонимите с буква *ya* са транслитерирани по подобен начин: *Obelya Compl, Zahari Stoyanov Blvd., Hristo Silyanov, Iliyansko shose, KRASNA POLYANA Compl, Byala cherkva, Knyaz Al. Dondoukov, Sveta Nedelya Sq., Makedoniya Sq., Yanko Sakuzov Blvd., Stoyan Mihailovski, Vitinya, Boyan Magesnik, Sitnyakovo Blvd., Peyo Yavorov Blvd., Goroublyane Compl, Andrei Lyapchev Blvd., Bratya Miladinovi, Damyan Grouev, Tsar Kaloyan, Knyaz Al. Batenberg, Knyaz Boris I, Gourgoulyat, Dyakon Ignatiy, Knyaginya Maria Louiza Blvd.*

Според ПР'95 е допустимо в имена като *Мария, София* завършекът *-ия* да се предава, освен с *ija*, и с *ia* (§ 120, заб. 2). От тази гледна точка транслитерациите

Maria Luiza Blvd., Sv. Sofia St. Besarabia, SLAVIA Compl и *Makedoniya Sq.* въпреки непоследователността са еднакво правилни, но практически неудобни, когато в различни текстове един и същи топоним е транслитериран по различен начин.

И при транскрипцията на *ю* и *я* могат да се изкажат същите съображения за кодифицираната норма, както при транскрипцията на *й*. Последователното отхвърляне на латинската буква *j* и в този случай не е лишено от основание.

2. Случаи, в които ПР'95 кодифицира дублетност.

Тези случаи засягат букви *ж*, *ч* и *ш*. Към тях трябва да се причисли и *щ* поради двуфонемния си състав. В ПР'95 за тези букви са кодифицирани по два начина на транслитерация - чрез една буква с диакритичен знак и чрез съчетание от букви. Двата начина са функционално разграничени: *ж*, *ч*, *ш* и *щ* се предават с *z*, *s*, *s* и *st* във всички случаи, а само в телеграфо-пощенски съобщения се допуска предаване и с *zh*, *ch*, *sh* и *sht* (§ 120, заб. 1). В пътеводители и географски карти (според § 121) трябва да се използва еднобуквеното транслитериране. В разглежданото справочно издание обаче последователно е използвано многобуквено транслитериране. Ето примери на транслитерация при буква *ж*: *Gen. Nikola Zhekov, Nadezhda Compl., Rozhen Blvd, Fondovi Zhilishta Compl., Preobrazhenie Sq., Stefan Karadza Compl., Drouzhba Compl, Strandzha, Toundzha, Stefan Karadzha, Chataldzha*. Практиката при *ч* е аналогична: *E. Chouchkov, Pancho Vladigerov Blvd., Ovcha koupel Blvd., Konstantin Velichkov Blvd, Stochna Gara Sq., Cherkovna, Cherni vruch Blvd., Shipchenski prohod Blvd., Andrei Lyapchev Blvd., Opulchenska, Sofroniy Vrachanski, Angel Kunchev, Vrabcha, Ghoumerna, Bacho Kiro, Chernomen, Chataldzha, Parchevich St.* И при букви *ш* и *щ* последователно се използват само буквосъчетанията: *Banishora Compl, Nikola Moushanov Blvd., Simeonovsko shose Blvd., Lomsko shose Blvd., Iliyansko shose, Vitosha Compl, Malashevtsi Compl, Shipchenski prohod Blvd., Dimitur Peshev, Shar Planina, Shipka, Tsar Ivan Shishman, Sheinovo; Fondovi Zhilishta Compl, Panagyurishte, Oborishte*. Наблюдаваната последователна практика, която в момента е повсеместна, говори, че за практиката е неприемливо българската кирилица да се транслитерира на латиница чрез букви с диакритични знаци. Очевидно е, че в тези случаи кодификацията трябва да се съобрази с практиката. Разширяването на сферата на дублетност при разгледаните четири букви и кодифицирането на пълна дублетност ще доведе до еднозначно в практиката и правилно спрямо нормата транслитериране.

4. Правописни проблеми при транслитерация на собствени имена.

В § 120, заб. 4 е засегнат въпросът за главните букви при транслитерация на български топоними, които представляват съставни собствени имена. Нормата е категорична и е съобразена с практиката на езиците, използващи латиница - всяка съставка от собственото име да се пише с главна буква. В разглеждания справочник обаче царя пъстрота по отношение на тази норма. Срв. *Purva Bulgarska Armia, Beli Brezi Compl, Souhata Reka Compl, Shar Planina, Sredna Gora, Lyulin Planina* и *Vyala cherkva, Dobrinova skala Blvd, Todorini koukli, Cherni vruch Blvd., Complex gara Iskar*. Срещат се дори случаи, в които съставките на един и същи топоним се изписват в един случай с главна, а в друг случай с малка буква, напр. *Tsarigradsko Shose* и *Tsarigradsko shose, Shipchenski prohod Blvd.* и *Shipchenski*

Prohod Blvd., *Stochna Gara Sq.* и *Stochna gara.* Срещат се и случаи, в които еднаквата втора съставка при едни топоними да се изписва с главна, а при други с малка буква, срв. *Orlov Most Sq.* и *Luvov most*, *Lyulin Planina* и *Stara planina*. Вероятно това е един от най-трудно решимите проблеми при транслитерация на българските географски названия. Различните норми за правопис на морфологична главна буква при съставни собствени имена в българския език и в езиците, които използват латиница, ще бъдат непрекъснат източник на грешки въпреки уместното кодификаторско решение при запис на латиница да се следва правописът, характерен за латиницата.

5. Транслитерация на топоними, които представляват собствени имена от чужд произход.

Това е може би най-сериозният нормативен проблем при транслитерацията на топонимите. Според нормата при заемане в български писмен текст чуждите собствени имена се транскрибират. Също според нормата топонимите се транслитерират. Така се стига до любопитния случай *Dzheims Baouchur*, който даде заглавието на тази статия. Така изписано, личното име от чужд произход *Джеймс Баучер* във функцията му на топоним е транслитерирано според правилата. Същевременно едва ли има грамотен българин, който да не се възмути, когато прочете топонима *Dzheims Baouchur Blvd.* Какво ще разбере от този запис чужденецът, който е основният потребител на пътеводители и карти на латиница, е ясно. Топонимът е транслитериран обаче само на картата. В списъка с адресите той фигурира като *James Baucher Blvd.*, което пък е неправилно от гледна точка на нормата.

Кодификаторът не е предвидил неголямата група топоними, които са собствени имена, навлезли в българския език предимно от европейските езици. Очевидно за тях трябва да се предвидят по-специални условия на транслитерация. В разглежданото справочно издание царя пъстрота при предаването им на латиница, която показва необходимостта от специално нормативно уреждане на въпроса.

5.1. Собствени имена от чужд език.

Тези собствени имена са заети от европейски и от неевропейски езици. В много случаи в различните текстове от справочното издание е използван различен подход - имената или са транслитерирани или са запазвани в оригиналния си вид. Така се е стигнало до следните изписвания: *Bryuksel Blvd.*, *Shandor Petioffi*, *L. Kossuth*, *Fritjof Nansen* и *Fritjof Nansen*, *Boudapeshta*, *Yerousalim*, *Nikolai Kopernik*, *Lyublyana*, *Hristofor Koloumb Blvd.*, *George Washivgton*, *Legue*, *William Gladstone*, *Legue*, *Dounav*, *Beli Dounav*, *Paris*, *Evropa Blvd.*

5.2. Лични имена, разпространени в повече чужди езици.

Често като топоним се среща личното име *Александър*, широко разпространено в много езици. При това изписването му (както и звученето) е различно както в езиците, които си служат с кирилица, така и в езиците, които си служат с латиница. В разглежданото издание царя пълен хаос при предаването на това име, независимо дали то е част от собствено име на българин или на чужденец. Срв.: *Prof. Aleksandur Stanishev*, *Alexander Stamboliyski Blvd.*, и

Aleksander Stamboliyski Blvd., Aleksandur Malinov Blvd., Aleksandur Malinov Blvd., ALEXANDER NEVSKI CHURCH, Todor Aleksandrov Blvd.

5.3. Топоними, които съдържат имена на месеци.

Тези топоними могат да се разглеждат като частен случай от топонимите, които съдържат чужди собствени имена. Проблемът е аналогичен и се свежда до това, какъв подход да се избере при предаването им - транслитерация или запазване на правописа на латиница. В разглежданото справочно издание е предпочетена транслитерацията и топонимите с подобен състав имат следния вид: *11 Avgoust, 20 April, 6 Septemvri, 13 Mart*. Последователно е спазен правописът на главната буква, но начинът на изписване едва ли е най-уместният с оглед на практиката.

Направеният преглед на топонимите от т. 5. показва, че най-разумното решение е да се установят списъци за правилното им изписване на латиница. Смятам, че най-разумният подход е тук да се изостави принципът на транслитерацията и да се възприеме изписването на латиница в езика източник (или в един от езиците източници).

6. Топоними, които представляват описателни названия на обектите.

При тази група топоними възниква още един некодифициран проблем. Транслитерацията като подход за предаването им е в съзвучие с общите принципи и със звученето на български език. Тя обаче е неинформативна и преводът е практически по-полезен. Така или иначе преводът е тихомълком разпространен в градската топонимия при табелите на улиците, където приложенията *улица, булевард, площад* са преведени на английски при транслитерираното собствено име съответно *st., sq. и sqr., blvd.* В разглежданото справочно издание тази практика е запазена както при топонимите на картата, така и в списъка с адресите, срв. *Slavyanska St., Stochna Gara Sq., Ovcha koupel Blvd.* В случаите, когато става дума за важни обекти от градската среда, се натъкваме на превод, срв. *NATIONAL PALACE OF CULTURE, LAW COURTS, ALEXANDER NEVSKI CHURCH, BULGARIAN NATIONAL RADIO, VASSIL LEVSKI STADIUM, VASSIL LEVSKI MONUMENT, Central Raiway Station, Kultural Center Nadezhda*. Към превод често се пристъпва и при приложението *свети*. Очевидно този подход е предпочетен заради функционалността му. Липсата на регламент обаче е довела и до успоредна употреба на транслитерация и превод, срв. *Stoudentski grad* и *Student city, St. Nedelya Sq. и Sveta Nedelya Sqr., , Slavyanska St.*

Направеният преглед на начина, по който е предадена с латиница микротопонимията на град София в едно популярно справочно издание постави много въпроси от практически характер. Те могат да се сведат до следното обобщение. Проблемът за транслитерацията на българската кирилица в латиница съвсем не е маловажен. Необходима е по-детайлна кодификация, която при определяне на принципите да се съобразява най-вече с практическото си предназначение. Доколкото България става все по-отворена за чужди граждани страна, все повече ще нараства и нуждата от справочни издания за територията ѝ. Названията на обектите от нея трябва да бъдат предадени на латиница по начин,

който да съвместява както фонетичния облик на собствените имена в български, така и адекватното разчитане на буквите от латиница.